АНОТАЦІЯ

Ходирєва А. В. Правове регулювання фідуціарних відносин у країнах загального та континентального права: проблеми теорії і практики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 – «Міжнародне право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Міністерство освіти і науки України, Одеса, 2023.

Дисертація є першим в українській науці спеціальним комплексним дослідженням правового регулювання фідуціарних відносин у країнах загального та континентального права.

Питання правового регулювання фідуціарних відносин залишається одним із найскладніших у міжнародному приватному праві, складність якого зумовлена, зокрема, особливостями правових систем загального та континентального права.

У роботі проводиться правовий аналіз правової природи фідуціарних відносин, виокремлюються їхні характерні ознаки, здійснюється комплексний порівняльно-правовий аналіз моделі фідуціарних (трастових) відносин у загальному праві на сучасному етапі його розвитку і фідуціарних конструкцій у країнах континентального права, а також визначаються проблеми та перспективи уніфікації фідуціарних відносин у міжнародному приватному праві, зокрема, пов’язані з питаннями кваліфікації та колізійного регулювання. Для ілюстрації проблеми сумісності чи несумісності фідуціарної конструкції англійського трасту та континентальної правової системи досліджується питання про необхідність та доцільність передачі майна в довірчу власність у країнах континентального права з урахуванням наявних у внутрішньому праві цих країн конструкцій, спрямованих на досягнення аналогічних результатів.

Фідуціарні правовідносини можна визначити як правовідносини, зміст яких полягає в наділенні одним суб’єктом іншого суб’єкта можливостями

щодо реалізації свого права, для того, щоб останній здійснював це право у відносинах із третіми особами на користь першого так, як би він діяв, здійснюючи його у своїх інтересах. Іншими словами, фідуціарними можна називати такі правовідносини, у яких довіра одного учасника до іншого чи взаємна довіра учасників є мотивом виникнення, існування та припинення правовідносин. Мотив довірливості в таких правовідносинах стає їхнім додатковим елементом, що пронизує саму сутність цих правовідносин. Цей елемент є основою визначення правил правового регулювання довірчих (фідуціарних) відносин.

Обґрунтовується, що іманентною властивістю фідуціарних правовідносин є делегування правомочностей власника, тобто заміна одного суб'єкта правовідносин іншим, причому не через закон, як, наприклад, при представництві, а в силу договору. Отже, змістом фідуціарних правовідносин є правомочності та обов'язки фідуціарію (фідуціарні обов'язки) щодо особи, від імені якої він діє, майном якої розпоряджається.

Ще однією особливістю фідуціарних правовідносин, яка виявляється під час укладання фідуціарних угод, є створення фіктивної особи, що заміщує особу фідуціанта під час його участі в майнових відносинах. Фідуціарій бере на себе встановлені угодою обов'язки та, знаючи інтереси засновника управління, діє від його імені, що фактично, позбавляє повіреного (керуючого) самостійного волевиявлення.

У роботі виокремлено особливості суб'єктного складу фідуціарних правовідносин, обумовлені, тричленною структурою його учасників, а також поділом змісту права власності між фідуціантом (суб'єктом довіри), фідуціарієм (об'єктом довіри) та вигодонабувачем, кожен із яких наділений різними за обсягом та характером суб'єктивними правами на одне й те саме майно.

Виділено елементи структури фідуціарних правовідносин, якими виступають майновий інтерес, повноваження та обмеження здійснення суб'єктивного права зобов'язаннями доброї совісті, а також фідуціарні

обов'язки. Досягнення інтересів, вигідних фідуціанту та виступ в обороті від його імені, а також створення фіктивного суб'єкта правовідносин є відмінною особливістю фідуціарних угод, в основі яких лежить довіра між контрагентами.

На підставі застосування різних критеріїв у роботі наводиться класифікація фідуціарних правовідносин. Так, залежно від підстав виникнення фідуціарні правовідносини можна класифікувати щонайменше на три групи, виділяючи правовідносини, що виникають у силу закону, договірні та корпоративні правовідносини. Фідуціарні правовідносини можуть виникнути з підстав, передбачених для цивільних прав, до яких, зокрема, належать правочин, рішення суду, адміністративний акт, пряма вказівка закону. За характером волевиявлення фідуціарні правовідносини виникають за наявності прямо вираженої волі створення такого правовідношення. Прямо виражена воля є чітко сформульованим та визначеним у необхідній формі волевиявленням фідуціарію та/або фідуціанта на створення довірчих правовідносин. Наявність прямо вираженої волі є обов'язковою для зазначених відносин, які виникають на підставі взаємного волевиявлення сторін договору про створення конкретної форми довірчих правовідносин.

У роботі досліджуються можливості та переваги використання англо-американської моделі фідуціарних відносин у країнах континентального права. Принципова відмінність між двома правовими сім'ями пояснюється історичними умовами, у яких формувалося право. Норми та цілі інститути загального права складалися в процесі розвитку судової практики. У зв'язку із цим англійські правові норми тісно пов'язані з обставинами конкретної справи та застосовуються для вирішення тих справ, які аналогічні справі, щодо якої було ухвалено рішення.

Саме так у процесі розвитку судової практики сформувався один з основних інститутів англійського права, невідомих континентальному праву – траст (*trust*) або довірча власність, який можна визначити як правовідношення, у силу якого довірчий власник (*trustee*), який є носієм титулу на передане в

траст майно, здійснює управління та розпорядження таким майном на користь бенефіціарів.

У країнах континентальної системи права протягом останнього століття проявляється прагнення пристосувати юридичну конструкцію трасту до свого внутрішнього права, врегулювати відносини, пов'язані з передачею майна в траст, за допомогою суміжних інститутів континентального права. Проте зазвичай, не береться до уваги основна особливість трасту, а саме «розщеплення» права власності на майно, що передається в траст, на титул за загальним правом (*legal title*) і титул за правом справедливості (*equitable title*). Континентальному праву невідоме таке «розщеплення» права власності.

Елементом правовідносин трасту, що найбільш складно сприймається в континентальному праві, є те, що й довірчі власники, і бенефіціари мають речове право, яке може бути протиставлене всім третім особам. Траст перестав бути простим аналогом обмеженого речового права, відомого континентальній системі (такого, як, наприклад, узуфрукт).

На підставі проведеного порівняльно-правового аналізу доводиться, що модифікація трасту в договірну конструкцію є одним із варіантів обґрунтування законності трасту, його дійсності з позиції континентальної системи права. Водночас договірна модифікація трасту жодним чином не враховує односторонній характер акту про заснування трасту, для якого необхідно лише волевиявлення засновника, що не залежить від згоди довірчого власника виконувати покладені на нього функції. Договори ж, згадані в рішеннях судових інстанцій континентальних держав, є двосторонніми угодами й передбачають згоду боржника (тобто довірчого власника) прийняти на себе певні зобов'язання. Крім того, договірна модифікація трасту не враховує і таку особливість відносин, що складаються у зв'язку зі створенням трасту, як незалежність (автономне існування) трасту щодо його засновника, що втрачає будь-який правовий та фактичний зв'язок із трастом з моменту заснування останнього та передачі майнової маси довірчому власнику.

Зроблено висновок, що в країнах континентального права існує ряд інститутів, які мають низку суттєвих характеристик, властивих довірчій власності в країнах системи загального права. Кожен із зазначених інститутів має у своїй основі конструкції, властиві праву країн континентальної системи, що дає змогу говорити про можливість розв'язання аналогічних питань за допомогою різних правових механізмів у різних правових системах.

Для українського цивільного законодавства право довірчої власності є абсолютно новим явищем, яке визначається як належне довірчому власнику право власності на визначене майно, обтяжене обов'язком його здійснення з метою і з обмеженнями, встановленими договором управління майном чи законом. Характерною рисою права довірчої власності як особливого виду права власності є те, що довірчий власник здійснює належні йому правомочності на свій розсуд, але з урахуванням встановлених власником обмежень і лише на користь самого власника або вказаної ним особи, але не у своїх інтересах.

Водночас у відносинах із третіми особами довірчий власник виступає як власник довіреного майна, тобто володіє правом вимагати усунення втручання всіх третіх осіб у сферу його господарського відання, а в разі порушення цих прав може використовувати речово-правові засоби їхнього захисту і пред'являти речово-правові позови про витребування майна із чужого незаконного володіння та про усунення перешкод у його використанні.

Розбіжності правових традицій загального та континентального права породили необхідність прийняття міжнародної угоди, у якій містився б загальний підхід до поняття фідуціарної власності й було б врегульовано питання права, що застосовується до відносин, що випливають із заснування трасту. Таким міжнародним договором стала Гаазька конвенція про право, що застосовується до трастів, та їхнє визнання 1985 року. Метою Конвенції є встановлення загального підходу до визначення правової категорії трасту та застосовного до трастів права. Держави-учасниці Конвенції констатували, що

траст є специфічною категорією, що виникла в країнах загального права та сприйнята з певними модифікаціями в країнах континентального права.

На підставі аналізу Конвенції підкреслено, що колізійні прив'язки, перелічені в Гаазькій конвенції про трасти, об'єднані в доктрині під терміном «місцезнаходження траста», позбавляють континентальних юристів необхідності локалізувати траст у кожному випадку залежно від тієї чи іншої кваліфікації відносин у межах трасту за допомогою суміжних правових інститутів. Положення Конвенції дають змогу визначити право, що застосовується до трасту, за сукупністю об'єктивних критеріїв.

Зроблено висновок, що Гаазька конвенція про трасти відіграє істотну роль у зміцненні концепції трасту в судовій практиці країн континентальної системи права. Її положення внесли ясність у характеристику самого поняття трасту, його видів, істотних елементів і сформулювали критерії права, що застосовується до трастів. Конвенція створює основу для узагальненого розуміння трастів і надалі – для матеріально-правової уніфікації у сфері фідуціарної власності.

Ключові слова: фідуціарні відносини, траст, фідуціарність, добросовісність, фідуціант, довірчий керуючий, приватне право, загальне право, континентальне право, система загального права, континентальна система права, взаємодія правових систем, розщеплення права власності, право справедливості, колізійне регулювання.

SUMMARY

A. V. Khodyrieva Legal regulation of fiduciary relations in common law and continental law countries: problems of theory and practice. – *Qualifying Research Paper as Manuscript.*

Thesis for the Doctor of Philosophy degree by specialty 293 – «International Law». – National University «Odesa Law Academy», Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2023.

Thesis is the first specific comprehensive research of legal regulation of fiduciary relations in common law and continental law countries in Ukrainian science.

The issue of legal regulation of fiduciary relations remains one of the most challenging in private international law, the complexity of which is particularly determined by the peculiarities of the common law and continental law legal systems.

This thesis carried out a legal analysis of the legal nature of the fiduciary relations, their characteristic features are marked out, a comprehensive comparative legal analysis of the model of fiduciary (trust) relations in common law at the current stage of its development and fiduciary constructions in continental law countries is carried out, as well as the issues and prospects of unification of fiduciary relations in private international law are determined particularly related to qualification issues and conflict of laws. To illustrate the issue of compatibility or incompatibility of the fiduciary construction of the English trust and the continental legal system, the issue of the necessity and feasibility of transferring property into trust ownership in continental law countries is investigated, considering the constructions existing in the domestic law of these countries, aimed at achieving similar results.

Fiduciary legal relations can be defined as legal relations, the content of which is the provision by one subject of another subject with opportunities to exercise his right, in order for the other one to exercise this right in relations with third parties for the benefit of the former, however he acts, exercising them in their own interests. In other words, such legal relations can be called fiduciary, in which the trust of one participant in another or the mutual trust of the participants is the motive for the emergence, existence and termination of legal relations. The motive of trustworthiness in such legal relations becomes their additional element that permeates the essence of legal relations. This element is the basis for determining the rules of legal regulation of trust (fiduciary) relations.

It is substantiated that an immanent property of fiduciary legal relations is the delegation of the owner's powers, that is, the replacement of one subject of legal

relations with another, and not by law, as, for example, in case of representation, but by virtue of a contract. Thus, the content of the fiduciary relationship is the powers and duties of the fiduciary (fiduciary duties) in relation to the person on whose behalf he acts, whose property he disposes of.

There is one more feature of fiduciary legal relations that appears during the conclusion of fiduciary agreements – a fictitious entity is created that replaces the fiduciary's entity during his participation in property relations. The fiduciary assumes the duties established by the agreement and, knowing the interests of the settlor of the trust, acts on his behalf, which in fact deprives the trustee of independent will.

Thesis highlights the peculiarities of the subject structure of fiduciary legal relations, which are determined by the three-member structure of its participants, as well as the division of the content of property rights between the fiduciary (subject of trust), the fiduciary (object of trust) and the beneficiary, each of which is endowed with different scope and character subjective rights to the same property.

The elements of the structure of fiduciary legal relations, represented by property interest, powers and limitations of the exercise of subjective rights by obligations of good conscience, as well as fiduciary duties, are highlighted. Achieving the interests beneficial to the fiduciary and acting in the turnover on his behalf, as well as the creation of a fictitious subject of legal relations is a distinctive feature of fiduciary agreements, which are based on trust between counterparties.

Based on the application of various criteria, thesis provides a classification of fiduciary legal relations. Thus, depending on the reasons for the emergence of fiduciary legal relations, they can be classified into at least three groups, distinguishing legal relations arising by virtue of the law, contractual and corporate legal relations. Fiduciary legal relations may arise from the grounds provided for civil rights, which, in particular, include a transaction, a court decision, an administrative act, a direct instruction of the law. According to the nature of will, fiduciary legal relationships arise in the presence of a clearly expressed will to create such a legal relationship. Directly expressed will is a clearly formulated and defined

in the required form the fiduciary's and/or fiduciary's will to create a fiduciary relationship. The presence of a clearly expressed will is mandatory for the specified relations, which arise on the basis of the mutual will of the parties to the contract on the creation of a specific form of fiduciary relationship.

Thesis examines the possibilities and advantages of using the Anglo-American model of fiduciary relations in the continental law countries. The fundamental difference between the two legal families is explained by the historical conditions in which the law was formed. Norms and whole institutions of common law were formed in the process of development of judicial practice. English law, therefore, is closely related to the circumstances of a particular case and is applied to decide those cases which are similar to the case in respect of which the decision was made.

In this way, in the process of the development of judicial practice, one of the main institutions of English law, unknown to continental law, was formed – a trust, or trust property, which can be defined as a legal relationship by virtue of which the trustee, who is the holder of the title on the property transferred to the trust, manages and disposes of such property for the benefit of the beneficiaries.

In the continental legal system countries, during the last century, there has been a desire to adapt the legal construction of the trust to their domestic law, to regulate relations related to the transfer of property to the trust, with the help of related institutions of continental law. At the same time, the main feature of the trust is usually not considered, namely the «splitting» of ownership of the property transferred to the trust into legal title and equitable title. Continental law does not know such a «splitting» of property rights.

The element of the trust relationship that is most difficult to understand in continental law is that both the trust owners and the beneficiaries have a property right that can be set against all third parties. The trust ceased to be a simple analogue of the limited property right known to the continental system (such as, for example, usufruct).

On the basis of the conducted comparative legal analysis, it is proved that the modification of the trust into a contractual structure is one of the options for

substantiating the legality of the trust, its validity from the point of view of the continental legal system. At the same time, the contractual modification of the trust does not consider the unilateral nature of the trust establishment act, which requires only the will of the founder, which does not depend on the trust's consent to perform the functions assigned to it. The contracts, mentioned in the decisions of the courts of the continental states, are bilateral agreements and involve the consent of the debtor (that is, the trust) to assume certain obligations. In addition, the contractual modification of the trust does not consider such a feature of the relationship formed in connection with the creation of the trust, as the independence (autonomous existence) of the trust in relation to its founder, which loses any legal and factual connection with the trust from the moment of its foundation of the latter and transfer of the property mass to the trust owner.

It was concluded that in the continental law countries there are a number of institutions that have a number of essential characteristics of trust property in the common law system countries. Each of the mentioned institutes has at its core constructions peculiar to the law of the continental system countries, which allows us to talk about the possibility of solving similar issues with the help of different legal mechanisms in different legal systems.

For Ukrainian civil legislation, the right of trust property is a completely new phenomenon, which is defined as the right of ownership of certain property belonging to the trustee, burdened with the obligation to implement it for the purpose and with the restrictions established by the property management contract or the law. A characteristic feature of the right of trust property as a special type of property right is that the trust owner exercises his powers at his discretion, but considering the restrictions established by the owner and only for the benefit of the owner himself or the person indicated by him, but not in his own interests.

At the same time, in relations with third parties, the trustee acts as the owner of the entrusted property, that is, he has the right to demand the elimination of the interference of all third parties in the sphere of his economic domination, and in the event of violation of these rights, he can use property-legal means of their protection

and present property-legal lawsuits for claiming property from someone else's illegal possession and for removing obstacles to its use.

Differences in the legal traditions of common and continental law gave rise to the necessity of adopting an international agreement that would contain a general approach to the concept of fiduciary property and settle the question of the law applicable to relations arising from the establishment of a trust. The 1985 Convention on the Law Applicable to Trusts and Their Recognition was such an international treaty. The purpose of the Convention is to establish a general approach to determine the legal category of a trust and the law applicable to trusts. The member states of the Convention stated that the trust is a specific category that arose in common law countries and is accepted with certain modifications in continental law countries.

On the basis of the analysis of the Convention, it is emphasized that the conflict bindings listed in the Hague Convention, combined in the doctrine under the term «place of the trust», relieve continental lawyers of the need to localize the trust in each case depending on one or another qualification of the relationship within the trust under with the help of related legal institutions. The provisions of the Convention allow determining the law applicable to the trust based on a set of objective criteria.

It is concluded that the Hague Convention on the law applicable to trusts and their recognition played a significant role in strengthening the concept of trust in the judicial practice of the continental legal system countries. Its provisions brought clarity to the description of the very concept of trust, its types, essential elements and formulated the criteria of the law applicable to trusts. The convention creates a basis for a generalized understanding of trusts and, in the future, for material and legal unification in the field of fiduciary property.

Keywords: fiduciary relationship, trust, fiducia, good faith, fiduciary, trustee, private law, common law, continental law, common law system, continental law system, law system interaction, split ownership, equity law, conflict of laws.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ходирєва А. В. Питання колізійного регулювання фідуціарних (трастових) відносин. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 3 (81). С. 365-370.

2. Ходирєва А. В. Фідуціарні відносини у правових системах світу. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 4 (78). С. 168-173.

3. Ходирєва А. В. Історичний нарис виникнення та розвитку фідуціарних (трастових) відносин в англійському праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 535-537.

Публікації в зарубіжних фахових виданнях:

4. Ходирєва А. В. Поняття, ознаки та система фідуціарних правовідносин. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 3 (55). С. 266-270.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

5. Ходирєва А. В. Сімейний траст як ефективний механізм захисту та управління активами. *Права людини – пріоритет сучасної держави* : збірник матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції (10 грудня 2020 року, м. Одеса) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 74-79.

6. Ходирєва А. В. Проблемні питання збереження приватності у трастових правовідносинах. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 року) / за

загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 381-384.

7. Ходирєва А. В. Міжнародні тенденції з деофшоризації як фактор розвитку держав Східної Європи. *Права людини – пріоритет сучасної держави* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / відп. ред. С. В. Ківалов. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 155-158.